

SVENSKA SPRÅKET

I PRESSEN

STRÖDDA ANMÄRKNINGAR

Av f. överläkaren med. d:r ERNST WIKNER, Stockholm

I DET följande har undertecknad tillåtit sig att fästa uppmärksamheten vid ett antal fel mot svenska språket i pressen, vilka synas mig allvarliga nog. Jag vill starkt betona, att de begångna felen icke kunna skyllas på tidningsbrådska. Fastmera synas de ofta utgöra resultatet av en medveten, bestämd viljeakt. Jag skyndar mig emellertid att tillägga, att samma press oupphörligt bjuder på artiklar, till formen lysande. Om annan litteratur än tidningarna talar jag icke. Inledningsvis må f. ö. framhållas, att vårt språk under tidernas lopp genomgått förändringar, som kunnat vara lika störande och uppseendeväckande som de fel eller förändringar, på vilka jag nedan anmärker, liksom det torde vara lika säkert, att under årens gång språkförändringar i mängd ifrån att ha varit sporadiska och i början stötande efterhand blivit inte bara på sin höjd godtagbara svenska uttryck utan t. o. m. högsvenska. Men uppenbarligen utesluter icke detta på något vis, att flera eller färre av dessa förändringar hade kunnat undvikas och detta utan någon som helst skada för språket. De språkfel, som jag nu går att rikta mig mot, kunna emellertid — åtminstone i stort sett — betraktas som principiella fel. De utgöra ofta systematiskt iscensatta försök till förändringar i vårt språk, förändringar, vilka måste betraktas som fullt omotiverade, och som därför böra energiskt motarbetas.

Till de svåraste fel mot svenska språket, som man kan möta i dagspressen (i det följande = P), hör utan tvivel den felaktiga

¹ Jag anser mig böra framhålla, att mina observationer huvudsakligen gälla de sista åren. De äro helt tillfälligt gjorda iakttagelser och utgöra ingalunda resultatet av en systematisk granskning. De härröra från blott ett fåtal av de stora Stockholmstidningarna, och jag yttrar mig alltså icke om pressen i allmänhet. I min artikel använder jag således benämningen pressen i en mycket vid betydelse.

användningen av prepositionen *kring*. Som ett typiskt fel kan jag anföra: tala *kring* något, när det menas *om* något. I Riktig Svenska har prof. Wellander klart och tydligt framhållit, hur *kring* i liknande sammanhang bör användas. Han säger där, att *kring* kan vara berättigat, när framställningen så att säga kretsar kring ämnet i fråga, men om framställningen avser att tränga djupare in i ämnet, så äro *om*, *i*, *rörande* eller andra prepositioner på sin plats. Känna ej journalisterna till detta uttalande? Man skulle knappast tro det. Eller ogilla de detsamma? Frågan är i hög grad berättigad, ty P. använder sedan flera årtionden tillbaka oupphörligt *kring* i sammanhang, där *om* eller andra prepositioner hittills varit de brukliga. Finnes det något verkligt behov av en på antytt sätt ändrad eller vidgad betydelse av *kring*. Nej, visserligen icke. Så vitt jag vet har väl ingen hittills klagat över bruket av exempelvis *om* i nämnda sammanhang. Men kanske är det så, att man i talspråket mer och mer använder detta *kring*? Nej, inte alls. Det skulle väl inte heller falla någon vettig människa in att säga t. ex. så här: »Kära du, kom nu och sätt dig här, så få vi tala lite *kring* de sista nyheterna!» Man kan nog lugnt våga påståendet, att inget legitimt behov — allra minst för att tillmötesgå det talade språket — finnes att på liknande sätt använda *kring*.

Vilka makter i det fördolda ha då varit i verksamhet för att frammana det felaktiga bruket av *kring*? Just detta år ha i P. intressanta artiklar om förskjutning av ordens betydelse stått att läsa. De härvid verkande krafterna äro väl många gånger okända och därför omöjliga eller svåra att bemästra, men i fråga om den oriktiga användningen av *kring* är det tydligt, att orsakerna härtill äro bristande språkkänsla och okunnighet om språket.

Ur den mängd av nämnda fel, vilka P. bjuder sina läsare på, må från rubriker och text anföras några exempel. Med avseende på kommande citat angående icke bara *kring* utan även andra felaktigt använda prepositioner, ord och uttryck må det först framhållas, att jag i citaten uteslutit ord, som för meningen och för frågans belysning sakna betydelse samt att jag i desamma regelbundet infört stor begynnelsebokstav.

Jag citerar: I samband med en diskussion *kring* den nya tilläggsbudgeten. Den livliga diskussionen *kring* den nye regeringschefens person. Med anledning av den uppmärksammade debatten *kring* avdragsfrågan. Detta har skänkt ny näring åt diskussionerna *kring* orsakerna till. Det har naturligtvis spekulerats myc-

ket *kring* motiven. Det blev visning och orientering *kring* bankarbetet. En kommission upprättas för att närmare undersöka orsakerna *kring* olyckan (en fruktansvärd formulering!). Gissningar *kring* det ryska svaret. Storpolitik *kring* Nordpolen. Polemik mot kritiken *kring* förslaget. Funderingar *kring* skolan. Spekulationer *kring* möjligheten för en kommunistkupp. Påfallande fransk optimism *kring* snabb återhämtning. Legenderna *kring* de Gaulle har alltid spelat en stor roll. Överallt i dessa exempel är *kring* oriktigt använt, ty det är uppenbart, att diskussionen och debatten, funderingarna och gissningarna o. s. v. o. s. v. ej »kretsas *kring*» (se Riktig Svenska!), utan mer eller mindre ingående behandla eller gälla ämnet i fråga. Riktiga, lätt funna prepositioner borde i stället ha kommit i fråga.

Även i många andra kombinationer användes *kring* felaktigt: Intresse *kring* konungens tal. Intresse *kring* sammanträden. Intresse *kring* »Kyrkan mitt i byn». Överallt menas nämligen intresse för. Och varför skriva rykten *kring*, där det menas om? Och vad menas med: Röster *kring* varmvattnet? Konturerna *kring* något bör lämpligen ersättas med konturerna *av* något.

Kasta ljus *kring* något bör icke uttränga det eljest gängse, nämligen att kasta ljus över eller sprida ljus över något. I uttrycken publicitet *kring* och offentlighet *kring* något bör *kring* ersättas med exempelvis *av*. En episod *kring* utrikesnämnden är ett exempel på ett synnerligen illa använt *kring*. Att i det sedan gammalt vedertagna uttrycket omständigheterna *vid* ersätta detta *vid* med *kring* torde ej vara att rekommendera.

I vår enligt min mening förnämsta kulturtidning använder en kåsör den stående rubriken *Kring*. Han använder den emellertid ideligen fullständigt oriktigt eller i varje fall på ett synnerligen olämpligt sätt. Sedan årtal hamras nu denna olyckliga rubrik oupphörligt in i läsarnas hjärnor. Lyckligtvis har jag ännu inte hört någon person — vare sig språkligt bildad eller icke — i sitt tal använda *kring* på det av mig kritiserade sättet.

Ur massan av fel tar jag fram några exempel. *Kring* en sjukstuga skall vi förtälja en sedelärande berättelse. *Kring* undrens tid är att förtälja, att. *Kring* remissdebatten är som alltid så mycket att förtälja, att. *Kring* arvsfatt talade P. E. Sköld. *Kring* allvarigare ting måste vi nu tala och skriva så mycket som möjligt, framhöll sparbanksföreningens ordförande. — Det skulle verkligen vara i hög grad förvånande, om sagde ordförande själv skulle ha använt *kring* på ett så olyckligt sätt. Och vidare. *Kring* val i fred

hade vi en liten betraktelse. *Kring* god ton och gott sätt har pressen innehållit en del sedelärande berättelser. *Kring* skogen har Industria utgivit ett specialnummer. Överallt bör det heta exempelvis *om* i st. för *kring*. Likaså i *Kring* en konstruktör skrev S. en artikel i denna tidning. Det är nu synnerligen anmärkningsvärt, att förf. i samma andedrag korrigerar sig själv, då han omedelbart tillägger: Den (nämligen artikeln) handlade *om* S. W. (= om konstruktören). Dess innehåll »kretsade» sålunda ej *kring* honom!

Och vad säges om: *Kring* konkurrensen har man haft mycket roligt? Det kan ju vara roligt att höra, men meningen har den lilla svagheten att icke vara svensk. Och till sist — som kronan på verket: *Kring* den lilla skillnan skall vi nu hurra ett slag. Naturligtvis kan man exempelvis stå *kring* en kåsör och hurra, men man kan med bästa vilja i världen icke hurra *för* hans svenska, när den är oriktig, och lika litet kan man hurra *kring* hans svenska, ty man hurrar icke gärna *kring* abstrakta begrepp.

Det innebär en verklig fara att använda en stående och så speciell rubrik som nämnda *kring*. Den lockar nämligen förf. till att påtvinga en text en rubrik, även om den inte passar!

Det kan tilläggas, att i de många fall, där kåsören så tillvida använder *kring* riktigt, som han låter texten röra sig helt periferiskt om ämnet ifråga, men där han dessutom — och otillåtet — mer eller mindre behandlar själva ämnet under samma rubrik *kring* — så begår han principiellt enahanda fel, som om man läte prepositionen *utanför* jämväl och samtidigt betyda *innanför*. Liknelsen må synas djärv, men den pekar i alla fall åt rätt håll. Finnes då ingen annan preposition eller någon formulering, som kunde träda i stället för det under ifrågavarande förhållanden fullständigt odugliga *kring*? Jo, man kan ju, exempelvis i en rubrik använda om med tillägget m. m., ifall texten skulle sväva ut i cirklar, som vidgade sig väl långt ut i periferien! Eller man kunde överhuvud reda sig utan tillägget m. m. och i stället, när så kunde erfordras, mer eller mindre vidga betydelsen av *om* i perifer riktning. (Jfr f. ö. den ursprungliga betydelsen av *om*.) Ett sådant tillvägagångssätt skulle uppenbarligen göra tillfyllest och skulle också innebära den stora fördelen, att man sluppe utöva det oerhörda våld emot språket och språkkänslan, som en betydelsevidgning av *kring* i central riktning onekligen skulle innebära. Ibland kunde måhända också prepositionen *rörande* och liknande komma till användning.

En likaledes pinsamt oriktig eller pinsamt olämplig användning

av prepositionen *mot* förekommer tyvärr numera allt oftare i P. Exempelvis varna *mot*, i st. för varna *för*. Blott några få skräckexempel må härvidlag anföras; lite hänsyn måste ju också tagas till den läsandes välbefinnande. London varnar *mot* planer på en västtysk republik. Skarp engelsk varning *mot* Tysklands balkanisering. Cripps varnar *mot* kolartro på planhushållningen. B. J. varnade *mot* alla sensationella tillspetsningar. De franska tidningarna varnade det franska folket *mot* farorna att underlåta att rösta.

Att kontamination i liknande fall kan föreligga (se prof. Wellanders utlåtande i Språkspalten i Sv. D. d. 30/8 48) mildrar på intet sätt en skarpt fällande dom över det ovederhäftiga bruket av *mot* i nämnda sammanhang. Man kan sorgligt nog ej värja sig för intrycket, att P. kritiklöst eftersträvar att till den felaktiga användningen av kring nu också »värdigt» foga en lika oriktig av *mot*, ty *mot* användes i alla väder.

Man måste också starkt opponera sig, när P. använder *mot* i följande och liknande uttryck. Domstolen avkunnade enhällig dödsdom *mot* B (i stället för *över* B). Sedan högsta domstolen nu har bekräftat dödsdomen *mot* Hitlers livmedikus och sex andra. Olämpligt är också *mot* i följande sats: Angrepp *mot* Sverige i finskt kommunistblad; bättre är angrepp på. Föga tilltalande är den numera allt vanligare formuleringen *på väg mot* i stället för *på väg till*, ehuru det senare menas. *På väg mot* anger ju bara riktningen, ej själva målet. Det heter också ta ståndpunkt till, ej ståndpunkt *mot*, känna vördnad *inför*, men i varje fall ej vördnad *mot*, vilket uttryck är fruktansvärt.

Felaktig användning av prepositionen *på* möter man exempelvis i meningen Han anklagas för svår misshandel *på* krigsfångar. Det heter misshandel *av* krigsfångar. Likaledes bör den stående rubriken *På stan* — i en av våra största tidningar — utbytas mot riksspråkets *I stan* (se Riktig Svenska!). Och så prepositionen *för*: Hon erkänner gärna, att hon inte särskilt är intresserad *för* kläder. Man är emellertid ej intresserad *för* någonting, men väl *av* någonting. Men visserligen hyser man intresse för eller intresserar sig för någonting.

Prepositionen *utifrån* — jämför det dansk-norska Udfra (utfra) det synspunkt — är icke god svenska (se Riktig Svenska!). Ex. Man närmar sig problemen *utifrån* skilda rättsfilosofiska grundsatser. Även utmärkta skriftställare förfalla ibland till att använda prepositionen i nämnda sammanhang.

Innan, felaktigt använt som preposition eller adverb möter man allt oftare i P.

Man brukar med rätta framhålla, att det vid inlärande av främmande språk är påfallande vanskligt att finna de riktiga prepositionerna. Att det bland svenskar föreligger en påfallande brist i kännedomen om själva modersmålets prepositioner framgår tydligt nog av ovanstående.

Den felaktiga och vidriga användningen av *ifall* ss. frågande konjunktion möter man ofta nog i P. Ex. Finansministern hade ingenting emot att undersöka, *ifall* (!) det går att göra en uppdelning.

Otillåten vidgning av ett ords betydelse förekommer när det gäller *evakuera*. I krig evakuerar man en stad eller ett samhälle, skolor och sjukhus, men man evakuerar inte människor vare sig militär eller civila — det vore ju härresande! Jag ansluter mig helt och fullt till vad en språkprofessor en gång yttrade härom. Han sade ungefär så här: Man »evakuerar» ej människor, om man vet vad ordet evakuera betyder! Under kriget kunde man tyvärr oupphörligt i P. läsa om hur folk »evakuerades»! Duger det då inte att i stället skriva flytta bort, bortflytta, flytta undan, undanflytta, flytta i säkerhet el. dyl.?

Rent oriktiga uttryck böra utrotas. Hit hör exempelvis *konsulterande ingenjör*. Den konsulterande är den, som rådfrågar ingenjören, medan ingenjören är den konsulterade = den som konsulteras.

Till mindre lämpliga uttryck måste man nog räkna *undantaget, som bekräftar regeln*. Naturligtvis förhåller det sig så, att regeln har undantag, ty annars vore den ju lag. Men genom sin formulering är uttrycket ägnat att förvilla, ty undantaget bär icke inom sig något, som i sak bekräftar regelns innebörd. Vore detta fallet, så skulle ju regeln närma sig lagen, ju flera undantagen vore, vilket är orimligt.

I Riktig Svenska har förf. starkt kritiserat uttrycket *stoppa upp*. Men journalisterna fästa sig ej mycket därvid. Jag citerar ur P.: En spårvagn, vars förare för sent observerade, att bilfilen *stoppats upp*. Amerikanarna är inga vänner av dessa *trafikuppstoppande* arrangemang. Och följande mening, som skämmer ut hela tidningsnumret: Vid Oslouniversitetet bygger vi vidare på de under kriget *uppstoppade* (!) två nya kirurgiska klinikerna.

En alldeles onödig vidgning av betydelsen av ordet *stoppa* möter man allt oftare i P. Jag tänker då på *stoppa*, använt i betydelsen

hålla ut, hålla, tåla, el. dyl. Ex. Personalen börjar se allt mera uttröttad ut, och det är fråga, om den kommer att *stoppa* så värst länge till. Medan vagnarna med hjul av gammalt stål *stoppade* 35,000 km, tål de nya inte mer än 20,000. Det gällde endast, att de skulle få så god näring som möjligt för att kunna *stoppa* för de fem mil, som säkerligen skulle bli mycket konditionsprövande. Ett rakblad kunde under kriget *stoppa* under c:a 14 dagar. Stäckars kvinnor! Det är ju knappt vi karlar stoppar ens (= ha kroppskrafter nog). Är detta stoppa en sorts slang? Vårdat skriftspråk är det emellertid icke och bör snarast utdömas för att aldrig mera få komma till synes.

Tyvärr ser man i P. ej sällan uttryck, som allt för mycket erinra om typen »*varm korvgubbe*». Ex. Socialdemokratiska brobyggare till kommunismen. Kontaktkvinna med utlandet. Medan — några — tidningar pliktskyldigast dementera vinsmugglingsaffären till Långholmen!

Ett uttryck, som i tid borde ha utrotats — i stället för att införas i Svenska akademiens Ordlista — är *randanmärkingar*. Då därmed ju avses anteckningar i eller vid kanten av (eller på) en sida (men ingalunda i en rand!) borde det i stället heta kantanteckningar eller kantanmärkingar. Det är väl det tyska Rand, som ligger bakom; man har ju exempelvis avgrundens rand, himlaranden m. fl. och inom sämre medicinsk terminologi såränderna, leverranden, bröstkorgranden, ehuru inga ränder finnas där. Uttrycket att sätta ett frågetecken i randen måste i varje fall betraktas som verkligt undermålig svenska.

Att *kollapsa*, ett ej ovanligt ord i P., är icke »svenska». Det heter kollabera.

Knappast alls bör ej godtagas som förstklassig svenska. Förväxlingen av *reagens* med reaktion är lika oförlätlig som uppseendeväckande. Och vad säges om *mellanskillnad*?! Att bli av med *bryta samman* som intransitivt verb synes vara hopplöst, trots kritiken därav i Riktig Svenska. *Veckända* i st. för veckoslut, som är en god översättning av weekend, är en föga tilltalande benämning, även om den återfinnes i något lexikon. Den riktar nämligen onödigtvis tanken på ett mindre lockande »antropologiskt» fenomen.

Den tröttsamt upprepade lustigheten i *geografien* i stället för i landskapet eller i trakten el. dyl. borde redan ha tjänat ut.

Vad säges om: En nu *artonårig* ledare? Förkortningen av aderton till arton är oförlätlig i en kultiverad tidning! Apropos för-

kortningar, varför skall bestämda artikeln ej behöva fogas till substantiv, som sluta på n — av typen *station*. Vårdat skriftspråk kräver absolut dess bibehållande.

Att det är en utomordentligt svår konst att skriva goda men korta *rubriker* är allmänt erkänt. Men tydligheten får icke fullständigt åsidosättas ss. i rubriken *Bacillbärare av äggprodukt(!)*.

Och varför skall man i onödan och allt oftare använda ordet *köra* i en betydelse, som framgår av följande. För närvarande kör teatern för fulla hus med en av de mest exklusiva revyer, som getts i London. Bättre är i vårdat språk spelar eller ger teatern för fulla hus en av etc. Synnerligen olämplig är också rubriken Finska bagerier tvingas att köra med underskott. Det fula uttrycket att köra en film synes tyvärr redan ha vunnit en tryggad plats i vårt anfrätta språk, men bör i varje fall ej uppmuntra till analogier.

Teater- och filmrecensenter använda f. ö. ofta egendomliga uttryck. I stället för att framkalla applåder river man numera ner hela åskor av applåder, eller man nöjer sig ibland med att bara riva ner applåder. Men riva ner måste det heta. Menas det från skyn eller från raderna? Från parkett kan man väl inte gärna riva *ner* applåder. Eller också river man ner skrattåskor eller skrattsalvor. Inför meningen Ett drastiskt inslag, som *rev ner* applåder från salongen blir frågan ofrånkomlig, om inte parketten deltog i applåderna — eller kanske parketten stod tom? Är det förmätet att hoppas, att nämnda uttryck — i likhet med vad som varit fallet med många andra — skall kunna få självdö och bli i all tysthet begravet?

I fråga om *utländska ord* i svenska kan man erinra om det bevingade ordet, att »all bildning står på ofri grund till slutet» o. s. v., men därav följer nu på intet sätt, att man okritiskt kan få införa *onödiga* främmande ord och uttryck. Vad ha vi för behov att införa eller alltjämt bibehålla exempelvis *baby*? Härför finnes intet bärande skäl. Vi kunna gott reda oss med *spädbarn* ensamt eller i olika sammansättningar eller med andra lämpliga substantiv. Varför kan man ej säga spädbarnskläder, spädbarnsutstyrsel? Och varför kan man inte säga, att fru X. väntar sin nedkomst eller att hon skall få en liten? Nej, det duger naturligtvis inte alls, ty *baby* måste användas så mycket som möjligt. Att *baby* f. ö. ljuder illa för svenska öron synes ej genera. Det är att beklaga, att Svenska akademiens Ordlista upptagit detta främmande ord.

Anm. Det överträffas emellertid i nämnda ordlista av det geniala *renklor*. Gissa, vad det betyder! Ja, det betyder inte klor på en ren! Nej, det är en försvenskning, visserligen fruktansvärd, av namnet på en sorts plommon, nämligen Reine Claude, där det rena ä-ljudet i Reine kan få skrivas med e — liksom med ä, där det rena å-ljudet i Claude tecknas med o, och där det slutliga deljudet bortfaller — det hela ett synnerligen skickligt utfört hokus-pokus.

Men för att återgå till P., kan man inte slippa den oändligt tröttande upprepningen av *come back?* Och kunna vi verkligen inte reda oss utan de alltjämt för flertalet obegripliga uttrycken *crazy* och *thriller?*

Men vad sägs om det franska uttrycket *en mustasch* i stället för mustascher? Ex. Hans rödlätta anlete pryddes av en kritvit mustasch. Men om en röd mustasch är lika klädsam framgår i alla fall inte tydligt av meningen: Med sin lilla röda mustasch såg han ut som en folkskollärare. Undrar just vad den svenska folkskollärarekåren säger härom. Men man har väl varit i Frankrike! Förbluffad och frågande står man verkligen inför uttrycket *för gott* i exempelvis följande mening: F. fick skotten runt om pricken utan att hitta den för gott. Det skall väl vara en översättning av det franska *pour de bon*. Ordet *futilitet* bör ej användas i stället för futtighet eller andra liknande uttryck. Lyckligtvis upptages det ej heller i Svenska akademiens Ordlista.

En *fråga* må i detta sammanhang tillåtas. Nämnda ordlista upptager *spontaneitet* i enlighet med det franska *spontané* — *spontanéité*. Vore det inte bättre att i vårt språk införa *spontanitet*, när vi ju ha adjektivet *spontan*, i överensstämmelse med *human* — *humanitet*, *urban* — *urbanitet*?

Till sist ett ord om *annonserna*. Dessa borde språkligt granskas, innan de godtagas, så att man kunde slippa en sådan gräslighet som *rådgöra sig med* (någon), vilket jag en gång läste i en annons. Det är också beklagligt, att P. känner sig tvungen att i spelannonserna om teatrarna införa slangspråkets mer eller mindre officiella benämningar på några av dem. Här duger endast riksspråket.